

NÅGOT OM NÖTKRÅKAN OCH INVASIONEN HÖSTEN 1995.

AV: KARL GUSTAV ERIXON.

Nötkråkan är förvisso ingen vanlig fågel i Kristinehamnstrakten. De tillfällen då man har fått se denna fågelart kan beskrivas som "sällan plockade frukter av ett flitigt umgänge med naturen". Vid ett par tillfällen har enstaka nötkråkor setts nära tätorten. Från början av november 1985 till åtminstone februari 1986 höll sålunda en fågel till nära Dalstorp norr om staden och under minst fem veckor sågs en nötkråka vid en stuga nära Brattsand i november-december 1991. I Sällskapet för Naturskydd jubileumsskrift 1966-1975 anger Jan Andersson nötkråkan som tillfällig utanför häckningstid inom naturreservatet Nötön-Åråsviken. Här har förf. sett nötkråkor sju à åtta gånger och konfrontationerna har haft prägel av plötsligt "upp- eller nerdykande", av slumpskott eller flyktiga möten; med andra ord är nötkråkan en skogens "doldis".

En kort beskrivning av nötkråkans yttre kanske är motiverad. Fågeln är av ungefär kajans storlek, chokladbrun med en kraftig, något krökt näbb. Större delen av kroppen utom hjässan är överströdd med vita, droppformade fläckar, medan vingpennor och stjärt är svarta. Den senare är något kilformad med en vit bård i ytterkanten. Denna "pärlbeströdda" fågel finns i Sverige i två raser: den tjocknäbbade och den smalnäbbade eller sibiriska. Eftersom tjockleken på näbben bara genomsnittligt är några millimeter större hos vår tjocknäbbade ras kan det vara hart när omöjligt att rasbestämma fågeln – speciellt i flykten. En annan ras-skiljande karaktär är att det svarta tvärband som finns på stjärtens i övrigt vita undersida är något bredare hos den tjocknäbbade nötkråkan.

Vår tjocknäbbade ras häckar i Sverige i stort sett från Dalälven och söderut till Skåne. Dess stapelföda är nötter av hassel (*Corylus avellana*). Den är därför beroende av bärande hasselbestånd. Fågeln håller normalt till i sitt revir året runt om inte födan tryter. En uppmärksam kan på nötkråkans tillhåll finna prydligt klivna skal av hasselnötter – ett tecken på att nötkråkan varit framme. Utbredningskartor för nötkråka resp. hassel visar stor överensstämmelse. Arten finns närmast häckande i Västvärmland, Dalsland och Närke, men de största populationerna återfinns i Västergötland och Norduppland.

Den smalnäbbade rasen häckar från Uralbergens västsluttningar och vidare österut i forna Sovjetunionen. 1955 häckade den på Gotska Sandön och finns sedan 1970-talet även i Gävletrakten och på ytterligare några platser norr därom vid norrlandskusten – i samtliga fall i anslutning till odling av cembratall (*Pinus cembra*), som också kallas "brödtall". Cembratallen lär inte vara skogsbildande inom sitt utbredningsområde utan finns ungefär som rönnen hos oss. Den smalnäbbade rasen har nötter i cembratallens kottläggning fel, och dessa år företar den sibiriska rasen spektakulära massutvandringar. Den senaste större emigrationen inträffade 1968 då 17 000 fåglar beräknas ha lämnat häckningsområdena. Utvandringen under hösten 1995 tycks ha ännu större proportioner: över Finland uppskattas 30 000 nötkråkor ha passerat! Det har visat sig att många av nötkråkorna som utvandrar omkommer. Sålunda påträffades en död nötkråka vid Broströmska stiftelsen i höst. Även vår in-

hemska ras måste lämna sina revir, när hasseln drabbas av missväxt. Vår stam av nötkråkor beräknas till ca 3 000 par.

En av de smalnäbbade nötkråkor som sågs i Kristinehamn hösten 1995. Foto: Thord Qvick.

En annan av skiljaktigheterna mellan raserna är att den sibiriska är betydligt oskyggare. Om en människa kommer närmare än ca tio meter från nötkråkan utan att den flyger bort har betraktaren en sibirisk nötkråka framför sig! Fågeln kommer kanske från den ryska taigan, där människor och deras påfund är en kuriositet! I så fall en verklig prestation av en varelse som väger runt 170 gram. Flykten ter sig något vinglande eller fladdrig – ungefär som nötskrikans. Detta beteende visade de nötkråkor som i större eller mindre sällskap rycktes med i den stundom strida strömmen av flyttfåglar vid Falsterbo 1968. Man kunde då se hur nötkråkorna gjorde längre eller kortare flygturer ut över Öresund, kanske sju till åtta gånger under en förmiddag. Plötsligt kunde en fågel och sedan alla i flocken tvärvända och falla ihop vingarna för att stört-dyka ner i talldungen vid fyren. Detta väckte berättigat uppseende bland de ofta 100-tals församlade fågelskådarna. Den vidsträckt vattenytan gjorde sannolikt nötkråkorna tveksamma – öppna landskap är verkligen inte nötkråkornas biotop!

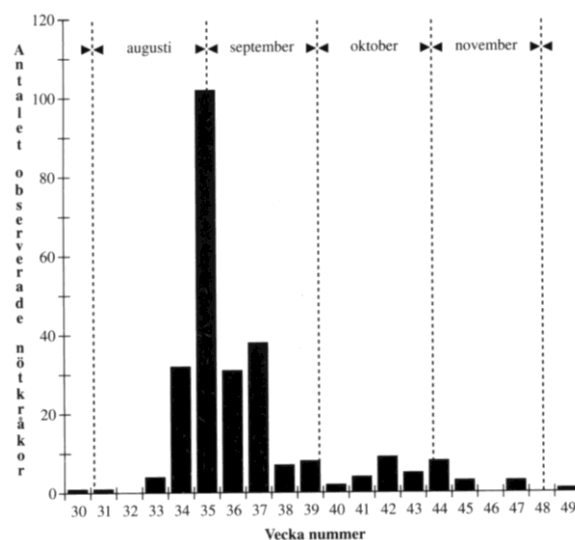

Fig 1. Nötkråkans uppträdande i Kristinehamnstrakten per vecka hösten 1995.

Invasionshösten 1968 medverkade förf. - i ringa mån - i en nötkråke- och tranräkning på Öland. Vår vistelse utomhus under strängt taget dygnets alla ljusa timmar gjorde att vi träffade på nötkråkor på många ställen på ön. Vi såg även åtskilliga insträckande nötkråkeflockar från öster - ibland på ansevärd höjd. Att ledaren hette Per Olof Swanberg, landets främste nötkråkeexpert, gjorde inte vistelsen på ön mindre lärorik och minnesvärd!

Nötkråkan finns som nämnts i Västergötland och under mina år där hade man möjlighet att bl. a. se när fågeln hamstrade nötter. I augusti-september kom nötkråkorna från Mössebergs skogsklädda hjässa och slog sig ner bland hasselbuskarna på bergets sydsluttning för att därefter flyga till skogen med uppsvällda krävor. Nötterna gömdes sedan i förnan som vinterföda. Fåglarna har en otrolig förmåga att finna sina gömställen även om snön ligger djup.

Nötkråkans vanligaste läte är ett kraxande som påminner om den vanliga kråkans, men är svagare och "barnsligare". Lätet har även en rullande eller spinnande underton - något som människor med vana att lyssna på toner rimligen har lätt att uppfatta. Lätet har vissa likheter med nattskärrans spinnande. En god vän påpekade att nötkråkans läte också något liknar kornknarrens. Förf. har vidare hört jamande ljud från nötkråkornas tillhåll på Mösseberg. I stort sett är dock nötkråkan en rätt tystlåten fågel. Det spinnande kraxandet har dock ofta nog avslöjat fågelns närvaro - inte minst i Nötöreservatet.

Jag vill betona att mina iakttagelser i fråga om nötkråkans biologi ligger på "gräsrotsnivå". Ändå verkar det lockande att försöka få en grov bild av höstens invasion - en verkligt intrikat uppgift. Efter några trevande försök att lokalisera fåglarna stod det klart att "stadsrundturer" till fots eller per cykel gav de flesta observationerna. Dendrologiskt okunnig, sökte jag upp de platser i och omkring staden där cembra-tallen finns planterad. Kontakt togs också med drygt 20 trovärdiga personer - från drivna ornitologer till "snövita amatörer" för att få kompletterande rapporter. Utan deras hjälpsamhet skulle uppgiften varit ogenomförbar.

I våra trakter tycks de flesta nötkråkorna ha setts kring månadsskiftet augusti-september (se fig. 1). Siffrorna i figuren är givetvis approximativa. Det verkliga antalet är säkerligen väsentligt högre. Allt eftersom cembratallarna har plundrats på kottenötter har nötkråkorna försvunnit. Nämnas kan att fem exemplar under en längre tid uppehöll sig vid en weymouth-tall (*Pinus strobus*) på Mariebergsområdet. Den sista sibiriska nötkråkan i våra trakter sågs vid A9:s skjutbana i Sandtorpet den 7 december. Årets invasion sträcker sig alltså över drygt fyra månader. För fåglarnas skull kan man hoppas att nästa invasion dröjer länge. Å andra sidan har många människor i våra trakter haft möjlighet att få se de märkliga nötkråkorna, ibland på bara någon meters håll!

Slutligen vill jag tacka alla de personer som vänligen har delgett mig sina iakttagelser. Ett speciellt tack till Thord Qvick som bl. a. ställt bilder till förfogande.